

**Володимир Васильчук,
Яна Таравська**

ПОЧАТОК ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АНДРІЯ ЖУКА (1900-1907 рр.)

Здійснена спроба висвітлити характер і головні напрямки початкового етапу політичної діяльності Андрія Жука. Підкреслюється вагомість його праці для подальшого розвитку ідеї національного визволення українського народу.

Ключові слова: Андрій Жук, Революційна українська партія, Полтава, Харків.

Політичне становище українців у Російській імперії в кінці XIX ст. зумовлювало високу потенційну можливість розгортання на теренах України національно-визвольного руху. Активізація молодого покоління цього часу, яке було готове будь-якої миті розпочати боротьбу за політичні і соціальні права рідного народу, призвела до поширення цього настрою в широкому суспільному колі, котре швидко підхопило хвилю обурення проти всездозволеності державної верхівки російського уряду. Свідченням політизації національного руху на українських землях стала поява на заході Полтавщини в 1900 р. Революційної української партії, серед найактивніших членів якої був Андрій Ількович Жук (1880-1968 рр.) [1, с.147].

В історії дослідження його політичної діяльності умовно можна виділити чотири періоди: доеміграційний (1900-1907 рр.), перший еміграційний (1907-1914 рр.), другий еміграційний (1914-1930 рр.) та післяеміграційний (1930- 1940 рр.). У межах кожного з них окремі аспекти громадсько-політичної діяльності Андрія Жука досліджували такі автори: В. Кубійович, І. Витанович, Л. Грач, Ю. Жук, І.Г. Патер, М.М. Романюк та інші [2].

Обраний для дослідження доеміграційний період цінний тим, що саме в цей час відбувається формування головних ідейних переконань юного Андрія Жука, які відіграватимуть визначну роль у подальшій історії визвольних змагань українського народу у межах політичних організацій.

Метою даної статті є комплексне дослідження початкового етапу політичної діяльності Андрія Жука та розкриття суті його роботи в межах Революційної української партії і Української соціал-демократичної робітничої партії.

Андрій Жук народився і виріс у с. Вовчок, на Полтавщині. Досвід громадсько-адміністративної роботи, який він отримав працюючи на посадах писаря волосного суду і кореспондента статистичного бюро Полтавської губернії, сприяв розвитку таких складових якостей політичного лідера, як активності, ініціативності й самостійності. На 19 році (в лютому 1899 р.) Андрій Жук переїжджає із села до м. Лубни, де його громадський кругозір значно розширюється. Він обіймає посаду канцелярського урядовця в таємному відділі повітової земської управи [3, арк.5], (прослужив до травня 1901 року)[4, арк.45]. На цій посаді Андрій отримав чимало досвіду з суспільно-економічних відносин села, оскільки часто виконував певний

© Васильчук Володимир Миколайович – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Київського національного лінгвістичного університету.

Таравська Яна – аспірантка Київського національного лінгвістичного університету.

земського начальника, зокрема, виписував звіти, збирав статистику, виготовляв реферати тощо [5, с.40].

У Лубнах на той час відбувалося так зване “громадське пробудження” національного характеру, яке мало практичне втілення в робітничих страйках і студентських заворушеннях. Народжувалась молода Україна, шукаючи свого місця в житті. Цей процес захопив і молодого Андрія, поставивши його до рядів українських національних революціонерів [3, арк.35]. Юнак входить у круги радикально налаштованої гімназійної та студентської молоді і під проводом ідейного керівника цього молодіжного гуртка Миколи Порша глибоко переймається революційними ідеями: ходить на села з революційною пропагандою, в рідному селі засновує нелегальну бібліотеку, розповсюджує прокламації, проводить іншу агітаційну роботу, за що його невдовзі звільняють з посади в земстві [6, арк.14 зв.].

У 1901 р. А. Жук переїздить до Полтави, де за безпосередньою допомогою Василя Кошового дістає роботу в статистичному бюро Полтавського губерніального земства, керівником якого був колишній учасник Старої громади, відомий статистик, етнограф Олександр Русов [3, арк.35]. Оскільки в 1901 р. усі вищі школи на території Росії були закриті з причини численних студентських заворушень, самі студенти цих шкіл були вислані в інші міста під нагляд поліції. За таких обставин значна кількість студентської молоді опинилась на той час в Полтаві [7, арк.8].

Потрапивши у нове оточення, Андрій сходиться з місцевою академічною молоддю і вперше чує від членів статистичної експедиції Полтавського губерніального земства С. Андрієвського та В. Кошового про створення у 1900 р. першої політичної організації на Наддніпрянщині – Революційної української партії (РУП). Своїм найближчим завданням партія ставила цілковите знищення царату революційними партіями Російської держави, заміну абсолютизму федеративною республікою з поділом держави відповідно до історичної та національної різниці земель, з повною автономією кожної області у внутрішніх справах на підставі демократичної конституції.

Під впливом переконливих українофільських позицій членів цієї експедиції Андрій Жук глибоко переймається ідеєю майбутньої самостійної України і вступає до лав новоствореної політичної організації. РУП довгий час була єдиною реальною політичною силою у підросійській Україні, яка відразу ж об'єднала всі радикальні самостійницькі національні сили в один рух під гаслом «Ціль ніщо – рух усе» [8, арк.3].

Необхідно відзначити величезні заслуги самої Революційної партії в історії українського визвольного руху. Це була перша політична партія в Україні, яка згуртувала українську молодь в єдиний національний рух і перша понесла в народні маси поряд із соціалістичними українські політичні гасла, українську книжку та періодичну пресу, незважаючи на жорсткі рамки тогочасної цензури. Ця політична організація підготувала сприятливий ґрунт для здійснення національно-політичного відродження України.

За спогадами А. Жука, перша нарада новоствореної політичної організації відбулася на річці Ворсклі на човнах. Можна сказати, що ця нарада носила інформаційний характер [9, арк. 9 зв.]. У другій партійній нараді, яка відбулася кілька днів по тому в помешканні М. Русова, Андрій Жук брав активну участь, увійшовши таким чином у керівний партійний актив, до якого належали Дмитро Антонович і сам Михайло Русов. На цій нараді було вирішено видавати за кордоном партійний орган (як засіб пропаганди серед молоді), та, крім виданих уже брошур «Самостійна Україна» і «Дядько Дмитро», видати ряд інших популярних брошур для ширення серед селянства. Таким чином, уже у наступному 1902 р. в Чернівцях почав виходити місячник «Гасло», а в 1903 р. – популярна газета «Селянин» [10, с.32]. Присутній на нараді Д. Антонович запропонував молодому Андрію вести хроніку революційної боротьби у цих виданнях (пропонував писати про незгоди і конфлікти селянства із поміщиками та царськими урядовцями).

На той час серед українського населення поширилась упевненість у необхідності

політичного відокремлення від Росії. Андрій Жук мав нагоду охарактеризувати початок революційного руху в партійному органі „Гасло” (травень, 1902 р.): „Подібні розрухи відбуваються на Україні, але ніде, крім Полтави, не чути українців... Ми маємо надію, що хоч на 250-річчя прилучення України до московської держави, українці встигнуть організувати свідомий український, питоמו український протест...” [11, арк.1]

Влітку 1901 р. А. Жук працював чотири місяці урядовцем на залізничній станції в Білопільлі Сумського повіту Харківської губернії, а вже восени того ж року відбував військову службу, працюючи писарем у канцелярії Полтавського військового начальника. Через рік Андрій дуже захворів і отримав річну відпустку з війська.

Мешкав він у цей час у Харкові. Наприкінці 1902 р. відбуваються досить напружені збори представників харківської «Вільної громади», у яких А. Жук брав активну участь як один з прихильників марксистської групи [12 с.118]. За спогадами товариша Андрія, одного із активістів революційного руху Юрія Колларда, в період загального занепаду партійної роботи реальною організацією діяльності харківської „Вільної громади РУП” займалися А. Жук разом з Б. Камінським. У цей час Ю. Коллард разом з Андрієм їде в справі поширення агітаційної партійної літератури до Люботина, де знайомить його з телеграфістом Грицьком Бойченком, який за пропозицією Жука з великим оптимізмом залучається до активної партійно-пропагандистської роботи.

Уже на початку літа 1903 року Харківська вільна громада під проводом А. Жука та найближчих його партійних товаришів-однодумців розгорнула значну роботу з масового поширення партійної літератури за безпосередньою допомогою українського студентства. Але оскільки у літній період студентів організувати досить складно, то Андрій Жук, як найактивніший член громади, за допомогою Ю. Колларда знайшов підтримку в особі М. Доброскока, який на той час працював у Російській соціал-демократичній робітничій партії, і який допоміг Жуку придбати необхідні зв'язки із залізничними і паровозо-будівельними робітниками та телеграфістами Управління південних залізниць [9, с.271].

Працюючи у відділі статистики служби тяги Управління південних залізниць, А. Жук за допомогою Б. Камінського влітку 1903 р. створює в Харкові Організаційний комітет залізничників України [13, арк. 28 зв.]. Вони налагодили контакт з працівниками залізниці через Люботин і через них поширювали літературу [12, с.137]. Від імені Жука було надруковано та поширено в місті та по залізниці дві відозви, які містили пояснення завдань щойно створеного комітету та заклик до створення спілки залізничників.

Першочерговим його наміром було розширити РУП, включивши до її складу службовців харківських залізниць. Однак цей грандіозний проект потерпів фіаско, оскільки головною помилкою Андрія було те, що він не заручився допомогою і підтримкою в цій справі впливових політичних діячів, які б мали закласти основу організації. Пізніше у своїх спогадах Ю. Коллард писав: «Від мене А. Жук ховав цю справу й мене до організації не покликав, бо вважав мене за людину занадто «націоналістичну» [12, с.139].

У той час сам Андрій працював у статистиці служби тяги Управління південних залізниць. Але вже восени він мав їхати з Харкова, оскільки закінчувався термін його річної «поправки». Комісія визнала Жука придатним до військової служби. Це означало, що він не міг уже повернутися до Харкова, де функціонував щойно створений ним Організаційний комітет. Андрій розумів, що комітет не зможе далі існувати, бо нема людини, яка б змогла продовжити започатковану ним роботу. Щоб остаточно не втратити зв'язки зі своїми політичними товаришами, А. Жук намагався отримати посаду писаря в управлінні військового начальника, бо з полтавського досвіду знав, що писарі при цьому управлінні не обтяжені суворим режимом і мають достатньо часу, щоб підтримувати зв'язок із зовнішнім світом. Призначення на службу залежало від управи місцевої бригади, до якої були

надіслані всі папери А. Жука і звідки його призначили писарем військового начальника в м. Короча Курської губернії [14, арк. 24]. Але Андрію не судилося надовго тут зупинитися, вже через кілька тижнів його відправляють до Харкова в управління місцевої бригади (вища установа над військовими начальниками Харківської і Курської губерній), де засадили за писарську роботу [14, арк.23].

Повернувшись до Харкова, А. Жук продовжує підтримувати зв'язки зі своїми політичними товаришами. Невдовзі (4 жовтня – 19 листопада 1903 р.) розпочалися їх масові арешти, внаслідок чого було розгромлено Київську, Харківську, Полтавську та Лубенську вільні громади [11, арк.6]. У справі Харківської вільної громади заарештовано 22 особи, в числі яких були П. Андріївський, Д. Антонович, Ю. Коллард та інші. А трохи пізніше, 12/25 грудня, у зв'язку з «загальною ліквідацією» Революційної української партії внаслідок провокації залізничного телеграфіста Івана Доброскока арештовують і А. Жука [15, с.35].

У своїй статті, розміщеній в 35-36 номері «Українського самостійника» під назвою «Моя журналістична діяльність», Андрій Жук пригадує, що просидів у тюрмі на Холодній горі в Харкові до липня 1904 р. [10]. Протягом зими-весни 1904 р. відбулася амністія з нагоди народження спадкоємця у царя Миколи II, і заарештовані були звільнені під особливий нагляд поліції [16, арк.197-199]. Звільнившись з-під арешту, Андрій Жук продовжував підтримувати контакт зі своїми політичними товаришами. Так, по дорозі додому через Харків він зупиняється на кілька днів у штаб-квартирі офіціанта І.В. Ланге, де зустрічається з І. Доброскоком, Марією та Аркадієм Кучерявченками і Ю. Коллардом. Після звільнення Андрія Жука відправляють на закінчення військової служби в Курськ у 206 Обоянський полк рядовим, де він пробув до жовтня 1905 р. Отже, майже два роки Жук був відірваний від партійної роботи [10, с.32]. Слід зазначити, що протягом цього часу він підтримував тісний зв'язок з Ю. Коллардом, який інформував Андрія про загальний стан справ. За спогадами Ю. Колларда, вони довіряли один одному і, незважаючи на дещо протилежні погляди у різних програмних питаннях, «ділилися думками про сучасну й майбутню працю РУП».

У зв'язку з цими подіями політико-агітаційна робота РУП того року послаблюється, а її ідеологія зазнає трансформації у бік соціал-демократії. За свідченням А. Жука, «РУП залишилася без усякого проводу, а партійна праця майже завмерла» [7, арк.22]. Звільнившись з військової служби, А. Жук оселяється в Харкові і залучається до активної участі в місцевій організації РУП. На початку 1905 р. Юрій Коллард запрошує його разом з Д. Антоновичем на віче, скликане місцевою організацією у с. Люботин. На ньому тільки Андрій Жук виступив з промовою, про яку Ю. Коллард пізніше у своїх спогадах зазначив, що Андрій «був чомусь з своєї промови незадоволений». Виникнення в результаті нового розколу в межах РУП Української соціал-демократичної спілки як автономної організації РСДРП гостро поставила питання про необхідність з'єднання з російською соціал-демократичною партією. Таким чином, на III партійному з'їзді, який відбувся в кінці 1905 року, Революційна українська партія вимушена прийняти соціал-демократичну програму з автономією України та змінити свою назву на Українську соціал-демократичну робітничу партію [8, арк.5]. Власне, питання реорганізації РУП було підтримане і самим Андрієм Жуком [17, с.11]. Пізніше в «Історичній довідці про УСДРП» він так пояснював причини, з яких виникла необхідність з'єднання з РСДРП: «Питання про це виникло з двох основних причин, одна з яких полягає в тому, що революційний рух всієї Росії поставив за необхідне згуртування революційних сил і централізованого керування революційною боротьбою». Друга причина – РУП серед інших політичних організацій РСДРП почувала себе слабкою через слабкість українського національного руху і тому потребувала підтримки в політичному середовищі [18, арк. 2].

Підтримку і значну допомогу у відродженні РУП надав А. Жуку видатний політичний діяч того часу М. Порш [19, арк. 56]. У 1904 р. разом з А. Жуком він очолив Київську вільну громаду [15, с. 35]. Вони починають спільну працю з підготовки

агітаційно-пропагандистських кадрів зі студентської молоді й одночасно проводять звільнення РУП від неукраїнських та ідеологічно чужих елементів. Унаслідок цього протягом 1905 р. Революційна українська партія за персональним складом набрала майже українського національного характеру і ствердила своє соціал-демократичне спрямування [20]. На черговому партійному з'їзді, який відбувся в грудні 1905 р., Андрій Жук, який прибув від Харківської організації проголошує про вихід з партії Д. Антоновича та деяких його прихильників, які ігнорували програмні вимоги з національного питання [9, арк. 95].

У другій половині лютого 1906 р. А. Жук за дорученням ЦК партії отримує доручення наглядати над партійними організаціями північно-західної частини Полтавської губернії, для котрих Лубенська організація була окружним центром. Він їде до м. Лубни рятувати її від занепаду [10, с.37]. Пише відозву-комунікат від Лубенського комітету УСДРП, яка пізніше була передрукована у нарисах Осипа Гермайзе [10, с.36].

Навесні 1906 р. мали місце вибори до Державної думи, і представники української соціал-демократії, не сподіваючись на успіх, рішуче зайняли позицію бойкоту виборів. Пізніше така пасивна позиція була визнана ними великою помилкою.

Ділові здібності юнака та його здатність до журналістської праці були помічені проводом партії, і в свої 26 років Жук стає членом ЦК УСДРП. Але випробувати себе у новій справі він не встиг, бо в серпні 1906 р. був заарештований за звинуваченням у належності до «Української спілки» РСДРП та відбував піврічне покарання в Лук'янівській в'язниці. Звинувачення це не мало ніяких підстав, оскільки на думку самого Андрія, робота цієї спілки носила антиукраїнський характер і мала намір знищити УСДРП, до якої належав і А. Жук [12]. Пізніше Андрій документально зафіксував найдрібніші деталі свого арешту в 1906 р. [21, с.339]. Завдяки грошовій заставі, внесеній родичами Л. Юркевича, А.Жука було звільнено, після чого він був відряджений ЦК партії до Полтави для підкріплення місцевої партійної організації, що одночасно виступала також як обласний Полтавський комітет УСДРП [9, арк.15].

У березні Жук брав участь в «інспекційній подорожі» до партійних організацій західної Полтавщини (Лубни, Прилуки, Золотоноша) і провів наради з місцевими партійними діячами, після чого поїхав до Києва скласти звіт у ЦК партії про загальний стан партійних справ усюю Полтавщини. Проте через кілька днів по поверненні Андрій мусив виїхати з міста за наказом губернатора, який забороняв проживання революціонеру на території усюю Полтавської губернії. Як з'ясувалося пізніше, в Полтавській організації УСДРП сидів агент-provokator, який сприяв виселенню Андрія з полтавської території. А. Жук їде до Києва, де знову обіймає посаду секретаря ЦК УСДРП. Перед черговим партійним з'їздом, який відбувся у кінці березня, Жука вже втретє заарештовано і перевезено до Харкова за підозрою в участі у справі одного бомбового замаху, до якого він ніякого відношення не мав. Через два тижні обвинувачення були зняті, і Андрій повернувся до Києва, де він продовжує працювати на посаді партійного секретаря, а також співробітничав у легальному партійному часопису-тижневику „Слово”.

У ході підготовки до виборів до третьої Державної думи А. Жук активно стежив за виборчою кампанією, брав у ній активну участь, провів дві партійні передвиборчі конференції Козелецького та Ніжинського повітів Чернігівської губернії і Золотоноського повіту Полтавської губернії. Зокрема, він підняв на обговорення конференцій питання автономії України [10, с.30]. Також А. Жук виступав на передвиборчих зборах уповноважених від робітництва Київської губернії, що відбулися також нелегально у Михайлівському монастирі.

У серпні в Полтаві була скликана губернська конференція, для якої Андрій Жук від ЦК партії підготував резолюцію про практичну політику в обороні інтересів сільського пролетаріату, особливо заробітчан і сезонних робітників у південній Україні, висунув проект обласної земської організації в цій справі. Поїхати на цю

конференцію А. Жук не мав змоги, оскільки в цей час готувався до втечі за кордон від суду, який був призначений на 12 жовтня 1907 р. Таким чином, уже у вересні 1907 р. А. Жук разом з В. Винниченком і В. Степанківським нелегально виїжджають до Галичини, маючи наміри звідси їхати до Америки. Однак дісталися вони тільки до Женеви, куди приїхала переважна частина російської революційної еміграції. Спілкування Андрія Жука з російськими емігрантами привело до того, що він, вважаючи себе людиною практичного діла, вирішує повернутися до Галичини, щоби бути на рідній землі і працювати для свого народу. Відтак під кінець 1907 р. Андрій Жук опиняється у Львові [5, с.41].

Рано сформоване почуття справедливості і прагнення до покращення життя людей у Андрія Жука зміцнилося за час роботи у волосному суді і вилилося у практичні дії із переїздом до міста Лубни, що стало сходинкою до вищого рівня його громадянської зрілості. Полтавський період формування особистості юнака можна вважати переломним, адже він вступив до лав нелегальної РУП і, увійшовши до керівного активу партії, фактично стає професійним революціонером. Завдяки активній участі Андрія Жука у суспільно-політичному житті українського народу та його організаторським здібностям цей рух у недалекому майбутньому вдалося таки об'єднати в єдину силу під гаслом державної самостійності України.

1. Адамович С. Наддніпрянська політична еміграція в суспільно-політичному житті західноукраїнських земель (1914-1918 рр.) / С. Адамович. – Івано-Франківськ, 2003. – 147 с.

2. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина / Гол. ред. В. Кубійович. – Львів, 1993. – Т.2. – С.699-700; Витанович І. Андрій Жук (Ільченко), кооператор-громадянин / І. Витанович. – Львів, 1938; Жук Ю. Спогади про батька / Ю. Жук // Політика і час. – К., 1994. – № 4. – С.60-63; Грач Л. Діяльність Андрія Жука у таборах для українських військовополонених періоду Першої світової війни / Л. Грач // Матеріали третього міжнародного конгресу українців (Харків, 26-29 серпня 1996 р.). Історія. – Харків, 1996. – С.211-213; Патер І.Г. Андрій Жук: політик, кооператор, публіцист / І.Г. Патер // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів, 1998. – Т.2. – Ч.2: Проблеми гуманітарних наук. – С.114-132; Патер І., Пастушенко Р. Андрій Жук / І. Патер., Р. Пастушенко // Українські кооператори: історичні нариси. – Львів, 1999. – С.281-294; Снісарчук Л.В. Сторінки творчого життя Андрія Жука / Л.В. Снісарчук // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / За ред.: М.М. Романоюка. – Львів, 1996-1997. – Вип. III/IV. – С.400-410.

3. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф.3807, оп.2, спр.31, 36 арк.

4. Там само, спр.25, 49 арк.

5. І.Витанович Андрій Жук (Ільченко), кооператор-громадянин. – Львів, 1938. – 16 с.

6. ЦДАВО України, ф.3807, оп.2, спр.47, 156 арк.

7. Там само, оп.1, спр.10, 224 арк.

8. Там само, оп.2, спр.41, 13 арк.

9. Там само, оп.1, спр.4, 280 арк.

10. Український Самостійник, липень-серпень 1960 р., №35-36, с.32.

11. ЦДАВО України, ф.3807, оп.2, спр.29, 8 арк.

12. Коллард Ю. Спогади юнацьких днів 1897-1906: Українська студентська громада в Харкові і революційна українська партія (РУП) / Ю. Коллард. – Торонто: Срібна сурма, 1972. – 223 с.

13. ЦДАВО України, ф.3807, оп.2, спр.52, 210 арк.

14. ЦДАВО України, ф.3807, оп.2, спр.32, 27 арк.

15. Головченко В. Від «Самостійної України» до Союзу Визволення України: нариси Історії діяльності української соціал-демократії початку XX ст. / В. Головченко. – Харків: Майдан. – С. 35.

16. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України), ф.336, оп.1, спр.381, 58 арк.

17. Гирич І. У тіні В. Липинського / І. Гирич // Молода нація, №3(24), 2002. – С.8-45.

18. ЦДАВО України, ф.3807, оп.2, спр.42, 13 арк.

19. Там само, спр.10, 202 арк.

20. Перший український просвітньо-економічний конгрес у Львові, 1-2 лют. 1909р.: Протоколи і реферати, Львів, 1910.

21. Андрій Жук. На Лук'янівці (З тюремних спогадів) / Жук Андрій // Нові шляхи, грудень 1929, с.333-340.

Осуществлена попытка раскрыть характер и главные направления начального этапа политической деятельности Андрея Жука. Подчеркивается значимость его работы для дальнейшего развития идеи национального освобождения украинского народа.

Ключевые слова: Андрей Жук, Революционная украинская партия, УСДРП, Полтава, Харьков.

The aim of the article is to reveal a character and fundamental direction of the initial period socio-political activity of Andrey Zhuk. There is single out an importance his work for further development an idia of national liberation Ukrainian people.

Key words: Andrey Zhuk, Revolutionary Ukrainian Party, USDLP, Poltava, Kharkov.

